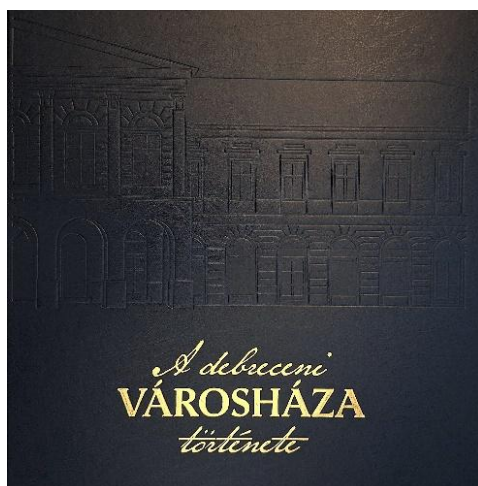

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2025/33/3/381-386>

Félezer éve Debrecen közepe – megújult a 180 éves városháza

Papp József – Szendiné Orvos Erzsébet: *A debreceni városháza története*.

Debrecen: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2024.

Kivételes könyvet tarthat kezében az olvasó. A debreceni városháza története címmel jelent meg 2024-ben az épület felújítása és újranyitása alkalmából, Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata kiadásában.

A mondás szerint nem szabad egy könyvet a borító alapján megítélni, ebben az esetben mégis érdemes a külső, esztétikai oldal felől közelíteni. A keményfedeles kötet sötétkék műbőr borításán dombornyomással ábrázolták az épület főhomlokzatának tervrajzát. A szimmetrikus homlokzat egyik fele látható az első borítón, a másik fele pedig átfordul a hátsó borítóra, így alkotva összekötő egységet. Már a dombornyomásról érezheti az olvasó, hogy mives könyvet tapinthat, ami igen ritka igényes-

séget vetít előre. Az absztrakt ábrázolás sok gondolatot elindíthat. Külső szemlélő, felületesen áttekintve, megeshet, hogy átsiklik a borítón, ami nem adja könnyen magát. Csak az értő és érdeklődő kezekben nyílik meg, a fény felé a megfelelő szögekben fordítva tárja fel értékét. Talán a debreceniséget is jelképezheti egy kicsit, amit a meg nem értett cíviség mai napig áthat. A többrétegű mély kék háttérből arany betűkkel ragyog fel a könyv címe, amit a hátlapon a város címere szentesít. A színpárosítás a város zászlóját idézheti meg. A 127 oldalas könyv albumszerű formátuma is jelképes, a tökéletes négyzet a klasszicizmus antik arányaira is utalhat. Már a borító alapján tudhatjuk, hogy a város házához méltó, igazi debreceni könyv született.

Átlapozva csak fokozódik a könyv szépsége. A nagyközönségnek szóló, reprezentatív kiadvány nagyméretű színes képekkel van tele, a szövegek szerkesztése és a tipográfia mind gondosan átgondolt, a legapróbb részletekre is figyelmes szerkesztés eredménye. A képek és a szövegek megfelelő aránya segíti a komoly szakmai tartalom befogadását. Korabeli dokumentumokkal, tárgyak fotóival és tervrajzokkal gazdagon illusztrált a szöveg. Az elkészült

mű Mező Anikó tervezőgrafikus munkáját dicséri, továbbá Szoboszlai Lilla szerkesztő és Husvéth András korrektor gondozták teljes körűen.

Az esztétikai élmény és vizuális tartalomfogyasztás után, ami már önmagában eredmény, elérkeztünk a könyv elolvasásához. Ahogyan a borító is előrevetíti az igényességet, a két szerző neve is garancia a tanulmány szakmai színvonalára. Papp József helytörténeti kutató, Zoltai Lajos egyik méltó utódja, számos tanulmány és könyv szerzője Debrecen történetéről. Évtizedekig vezette a városháza épületében működő Építészeti Archivum és Mikrofilmtárat, így a város tervrajzainak a legjobb ismerője. Szendiné dr. Orvos Erzsébet főlevéltáros a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárának igazgatójaként az írott források szakértője. Kiemelt munkája Debrecen legrégebbi latin nyelvű iratainak a fordítása.

A megjelenés és a felújítás évében kerekén 180 éves régi városháza bemutatása a *Bevezető* kezdetektől napjainkig tartó nagy ívű áttekintésével indul. Már itt szembesülhetünk vele, hogy a 16. századig utazunk vissza, közel fél évezred történetét készülünk megismerni a Piac és a Kossuth utca sarkán. Ennek megfelelően a *Debrecen korai története* fejezetben a város és a civisek történetét a kezdetektől vázolják fel, hatásos ízelítőt adva a civisváros karakteréről. A *Közigazgatás* a városi magisztrátus működését és a tanács tagjait mutatja be az újkor hajnalától.

Az ősi városháza kialakulása 1531-ben kezdődött a mai helyen, amikor a néhai Tar András főbírónak a pálos rendre hagyott házáat megvásárolta a város. Azelőtt nem ismert, pontosan hol tanácskoztak a város előljárói. 1582-ben az észak felől szomszédos Herpay-ház megvásárlásával bővítették a Tar-házat. Később a déli irányban bővült a városháza. 1639-ben Keczei Sámuel, 1640-ben pedig Fekete Miklós házáat vásárolták meg. Végül 1696-ban a sarki Tolnai-palota került a város birtokába. Öt egyemeletes lakóház összeépítése által, 166 év alatt jött létre a civisváros legfontosabb épülete. Mindez nagyon jellemzően szimbolizálja a hamvaiból fönixként mindig újjáéledő város építéstörténetét. Az ősi városháza első ismert tervrajzát 1787-ben készítette ifj. Kovács György. Részletes építészeti leírás alapján ismerhetjük meg az épület használatát. A hivatali funkciók mellett elképzelhetjük az épületben működő börtön, levéltár, nyomda és boltok működését, de a városháza előtt húzódó nagy híd is megjelenik. *Első tervek az új városházára.* Ahogyan a városháza létrejötté sem ment könnyen, három évszázad múlva a következő építése szintén küzdelmes volt. A városi tanács 1780-tól kezdve hiába kérte az udvari kamarától az új városháza építését. Addigra már olyan rossz állapotban volt az ódon épület, hogy teljesen méltatlanná vált a város reprezentálására. Az első terveket 1783-ban Hoffmann József, 1787-ben Kovács György, 1793-ban Rachbauer József

építőmesterek, valamint 1804-ben Péchy Mihály építész készítették el. Közben 1800-ban az emeletig salétromos, megrepedt épületben a Tolnai-palota néhány emeleti szobája összeomlott. Ráadásul 1802-ben a tűzvész a város harmadát, másfél ezer házat pusztított el. A tűzvész utáni városrendezést és az új városháza építésének ügyét Bek Pál mérnök, a város királyi biztosa karolta fel. A tarthatatlan állapotok miatt 1818-ban már a hivatal nagy részét kiköltöztették a közveszélyesnek minősített épületből. 1821-ben ismét megállapították, hogy menthetetlen a városháza.

A klasszicista városháza megvalósítása. Az évtizedek óta húzódó ügyben az áttörés 1821-ben történt, ezt tekinthetjük a tényleges megvalósítás első évének. Ekkor jelölték ki az új városháza helyét. A Büdös köz (mai Rózsa utca) rendezésével egy szabadon álló épülettömb létesítését irányozták elő a tűzvédelem jegyében. Az új épület első tervrajzait még abban az évben az Országos Építészeti Igazgatóságon készítették el, amelyeken Szabó István, a másolást végző gyakornok aláírása olvasható. Majd ugyanitt egy Kaufmann Ferenc rajzoló által szignózott terv következett, ami alapján 1822-ben a bécsi császári és királyi *Hofbaurathe* készített új főhomlokzati terveket. Ekkor bontották el a tömlőházat. A városi közgyűlésen 1823-ban tárgyalták és fogadták el a terveket, kialakult a helyiségek elrendezése és funkciója is.

Az első épületszakasz, a „tömlőház” felépítése 1824-ben kezdődött, valamint elbontották a Herpay-házat. Ekkor jelölték ki az alapozás helyét, majd 1825-ben Povolny Ferenc építőmester vezetésével felépítették az alapfalakat szennyvízcsatornával, amelyre 1826-ban Rachbauer Péter építette fel az egyemeletes keleti szárnyat. *A nyomdai épületrész felépítése* csak egy évtized múlva folytatódott. Ennyi ideig tartott, amíg előteremtették az építkezés folytatásához szükséges összeget. 1835-ben az északkeleti sarkot építették meg a Rózsa utcai kapuig, Povolny Ferenc építőmester tervei szerint és vezetésével. Ez az a szakasz, ahol jégvermet is kialakítottak, és az összes többi ezután mélypincével épült. A földszinten itt kapott helyet a városi nyomda. *A harmadik építési fázis: elkészül az új városháza.* A még hiányzó épületrészek és a főhomlokzat építésére 1839-ben kapott engedélyt a város. Ekkor még állt az ősi városháza négy épülete, amelyek földszintjén 18 bérbe adott bolt üzemelt november 1-ig, ezután kezdtek hozzá a bontáshoz. A kivitelező Rachbauer József építőmester volt, a 2.865.000 db téglát felhasználó építkezést Povolny Ferenc felügyelte. A Kossuth utcai kapu fölött római számokkal az 1842 évszám, a főbejárat előtti árkád gömbsüveg boltozatán az 1843 évszám olvasható. „A három ütemben elkészült, összesen 19 évig elhúzódó beruházás végső befejezését 1844. szeptember 11-én jelentették be a közgyűlés előtt, de a főutcai piactér

felől pillérekkel alátámasztott, emeleti nagy tanácsteremben már 1844. május 8-án megtarthatták az 1833 óta esedékes tisztújítást.” (60)

A klasszicista városháza alkotói máig vitatottak. Povolny Ferencet tartották a városháza építésének, azonban láthattuk az 1821 óta számos kéz által készített terveket. Az utolsó tervet pedig 1838 szeptemberében írta alá a fedélszék és a főhomlokzat végleges megoldásáról Ságody József kamarai mérnök. A szerzők szerint a pesti és bécsi terveket készítő ismeretlen építészekről származó elképzeléseket dolgozta át Povolny Ferenc és Ságody József. Azonban a két évtized alatt felépülő székház karakterét a kivitelezést végző helyi építőmesterek és a városi tisztviselők formálták leginkább.

A városháza a magyar forradalom sodrában. A frissen elkészült épület szinte rögtön nagy szerepet kapott a magyar történelemben. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején, 1849 januárjától fél-évre a kormány a városba költözött, Debrecen volt az ország fővárosa. A városházán volt az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének, Kossuth Lajosnak a dolgozószobája és a szállása, itt őrizték a Szent Koronát is a titkos levéltárban. Kossuth vendéglakosztályában szállt meg közel negyven év alatt háromszor I. Ferenc József császár is.

Bővítés vagy új városháza? Az épület hamarosan szűknek bizonyult. Bár 1872 után az igazságszol-

gáltatási tevékenység megszűnt a falak között, de a börtön 1895-ig működött. A városi tanács 1888-ban tárgyalta először a bővítésről, mert a tisztviselők egy része már a magánlakását kényszerült használni. 1893-ban jelentős összeget különítettek el a városháza második emeletének felépítésére. Az 1894-ben meghirdetett országos tervpályázaton Gerster Kálmán, valamint a győztes Havranek Ferenc és Adriányi Géza munkáját díjazták. Két évvel később meg is kötötték a kivitelezővel a szerződést a tornyos bővítésre, de végül teljesen új székház építése mellett döntöttek, ami fedezet hiányában elmaradt.

Átalakítások a századforduló évtizedeiben. Az elmaradt bővítés helyetti belső átalakításokat részletesen megismerhetjük, például a börtönszárny hivatali birtokbavételét. Az alagsor Kossuth utca felőli felét nyomdai szedőteremmé alakították át, később ide költözött a mikrofilmtechnikai központ. Az ősi nyomda 1921-ben költözött át a Böszörményi útra, ahol az e könyvet is kiadó, jelenlegi Alföldi Nyomda fejlődött ki belőle.

A székház területbővítése, a városháza II. sz. épülete. A helyhiány miatt 1906-ban a mérnöki hivatal készített terveket az emeletráépítéshez, de inkább a telekbővítés mellett döntöttek. 1909-ben a Rózsa utca és Sas utca sarki földszintes húsmérőszéket vásárolták meg. Majd 1911-ben a Kossuth utca 4. szám alatti Kis Orbán kereskedőház, az államtól cserével került a város tulajdonába. Az

egyemeletes épületben ekkor a pénzügyigazgatóság és az állami adópénztár működött. A Kossuth utca felől a sarokház földszintjének az egyharmada 1775 előtt épült, amelyre 1808-ban építettek emeletet copf stílusban. A Rózsa utcai sarokig 1841-ben egy egyemeletes árucsarnokkal bővítették, ezzel nyerte el végső formáját a ház. A városházát és a Kis Orbán-házat 1916-ban a „Sóhajok hídjával” kapcsolták össze az emeleten.

Újabb székháztervek a világháború után kerültek napirendre, 1922-ből maradtak fenn Borsos József és Aczél Géza tervei. A város 1930-ban vásárolta meg a Sas utca sarkán a Kossuth utca 6. számú egyemeletes Kaszanyitzky-házat. Ezzel az egész tömb a város tulajdonába került. A városháza és a szomszédos épületek helyére egy új székház tervezésére írtak ki országos tervpályázatot. A több mint száz pályamű közül 1932-ben Györgyi Dénesnek, a Déri Múzeum tervezőjének a pályamunkája bizonyult a legjobbnak. 1953-ban Andrassy István városi főmérnök már a meglévő épületek megtartásával egy hatemeletes bővítést tervezett a Dósa nádor tér felől.

Belső átalakítások, bővítések a 20. század első felében is számos alkalommal történtek, a hivatali helyiségek és a földszinti üzletek tekintetében egyaránt. *A 2. világháború után* a városháza is szenvedett károkat, ahogyan megannyi épület a városban. „A székház vegyes funkciója az államosítások után is megma-

radt. 1952-ben pl. 31 különféle üzletbérleti szerződést hosszabbítottak meg.” (85) A Városháza utca felőli alagsori nyomdateremben a Debreceni Népi Együttes próbatermét alakították ki az 1960-as évek első felében. Ide költözött az 1978-ban megalapított városi mikrofilm-technikai központ – a jelenlegi főépítészeti építészeti archívum. A földszinten, a Rózsa utca felől, a nyomda helyén helyezték el a városi történeti levéltár gyűjteményére alapozva az 1952-ben alapított Debreceni Állami Levéltárat, majd az 1968-ban létrejött Hajdú-Bihar Megyei Levéltárat. A Kossuth utca 6. szám alatti házat 1967–1968-ban bontották le.

Az ezredforduló évtizedeiben a Kálvin téren a volt építőipari vállalati székház átalakításával létrehozták az Új Városházát, ahová a városi hivatalok költöztek be. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár a teljes gyűjteményével átköltözött a mai helyére, a Vármegyeháza utcára egy irodaházba. A városháza napjainkig tartó teljes felújítása a külső homlokzati rekonstrukcióval kezdődött, amit az energetikai átalakítások követtek. 2015-ben elkészült a teljes tetőszerkezet felújítása. *A városháza épületének belsőépítészeti felújítása* 2020 és 2024 között valósult meg a HUNÉP Zrt. kivitelezésében. A 21. századi igények és műszaki megoldások mellett rekonstruálták a műemlék épület történelmi értékeit. Mindez talán a földszinti előcsarnokban érvényesül a leglátványosabban, amelyet reprezentatív fogadótérre alakítottak át. Az áthajtóban üvegpádoló

alá süllyesztve helyezték el a város makettjét. Zárásként pedig *Jeles vendégek* látogatásairól olvashatunk, mint Széchenyi István, Kossuth Lajos, a Szent Korona, Jókai Mór, Ferenc József, IV. Károly, Déri Frigyes és Szabó Magda.

A 300 példányban megjelent első kiadást 2025-ben követte a második, bővített kiadás 500 példányban. A 134 oldalasra bővült kötetben a felújított belső terek fotói jelentek meg nagyobb számban.

A szerzők arra a nehéz küldetésre vállalkoztak, hogy bemutatják Debrecen legfontosabb épületének a több mint fél évezredes történetét. A szerteágazó, rengeteg ismeretet felölelő históriát megfelelően súlyozva, jól érthető stílusban, az épületet végig fókuszban tartva, olvasmányosan mutatták be, amely minden bizonnyal a nagyközönség számára is érdekes és tanulságos lesz, a szakmának biztosan.

A régi épület jelentőségét a történeti rétegei jelentik. A hely szellemét a 16. századtól örökölte ugyanezen a szegleten az elődjétől. A jelenlegi, 180 éves klasszicista épület már önmagában korosnak számít, a város-

ban és az Alföldön egyaránt. Magyarországon a legrégebbi városháza Kőszegen és Pozsonyban áll a 14. század óta. Majd további dunántúli, felvidéki és erdélyi városok következnek. A sorban az egyetlen alföldi kivétel 1660 körül épült Hajdúdorogon. Az Alföldön ma is meglévő, legrégebbi városházák a reformkor idején épültek nagyobb számban, ebbe a korszakba illeszkedik Debrecen is. (Brunner A., 2023) A cívisváros legrégebbi, barokk épületei: két templom és egy temetőkápolna, valamint néhány lakóház után közvetlenül következik a klasszicista Református Kollégium, Nagytemplom, Nagyerdei Vigadó és Városháza. Debrecen történetének két évszázada sűrűsödik a falak között, amelyek többször is megmenekültek az elbontástól. A történelem viharait átvészelve, a cívisváros biztos fundamentumaként néz a harmadik évezred kihívásai elé a felújított városháza, példaként szolgálva Debrecen épített örökségének a megőrzéséhez.

Harangi Attila
építészmérnök